

Anna Pomiankowska-Wronka

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Humanistyczny
e-mail: an.pomiankowska@gmail.com
tel. 895 246 399

Europa w obliczu wyzwań – dylematy wielokulturowości

Streszczenie. Imigracja to proces, w trakcie którego dochodzi do starcia wielu kultur, niekiedy diametralnie różniących się od siebie. Niniejsze rozważania oscylują wokół tematyki inności i obcości w postrzeganiu imigrantów oraz dylematów związanych z mnogością kultur żyjących obok siebie. Bariery pojawiają się już na etapie komunikacji międzykulturowej: europocentryzm i etnocentryzm uniemożliwiają asymilację ludności napływającej do krajów określanych jako kraje bezpieczne. Pojawiają się również stereotypy o charakterze etnicznym. Bardzo często islam uznawany jest za źródło konfliktów, inni widzą w nim natomiast opokę wielokulturowości. Na kreowanie obrazu imigrantów znaczny wpływ mają także media, będące czynnikiem kształtującym opinię publiczną.

Słowa kluczowe: imigracja, wielokulturowość, komunikacja międzykulturowa, etnocentryzm, europocentryzm, integracja

1. Wstęp

Od zarania dziejów człowiekowi towarzyszyły procesy migracyjne, stanowiące fundamentalny element rozwoju cywilizacyjno-kulturowego. Dwukierunkowość zjawiska będąca skutkiem uwarunkowań o charakterze społecznym, ekonomicznym, politycznym oraz prawnym wynika z napływu i odpływu ludności. Prześladowania na tle religijnym, konflikty zbrojne, przeludnienie czy chęć poprawienia warunków życiowych to czynniki wpływające na to, że jednostki opuszczają swoje dotychczasowe miejsca zamieszkania i osiedlają się we własnym kraju lub poza jego granicami.

Zdarza się, że migranci swoje decyzje opierają nie na rzetelnych, zweryfikowanych informacjach, a jedynie na wyobrażeniach o danym miejscu. Rozwój technologii informacyjnej sprawił, że użytkownicy mają nieograniczony dostęp do informacji, lecz nie zawsze potrafią dokonywać ich selekcji. W efekcie najczęściej spotyka ich zawód, ponieważ rzeczywistość nie jest tak utopijna, jak mogłoby się wydawać [Piwnicki 2007: 109].

Wszystkie wymiary życia społecznego i ekonomicznego zostały zdominowane przez procesy globalizacyjne, inicjujące nowe zjawiska oraz mające znaczenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Mnogość kultur żyjących obok siebie stwarza niebezpieczeństwo powstawania szumów komunikacyjnych. Nieznajomość zasad obowiązujących w danej kulturze prowadzi do upowszechniania stereotypów etnicznych i religijnych, a tym samym do postaw wrogości wobec imigrantów. Imigranci natomiast mogą mieć poczucie alienacji i wyobcowania, co uniemożliwia integrację międzykulturową i asymilację ludności napływającej.

2. Uchodźca – kategoria inności i obcości

Kategorie inności i obcości bardzo często przenikają się, dlatego trudno jest wyznaczyć granicę między nimi. Wiele pojęć może przynależeć do obu kategorii. Zdaniem Łukasza Łotockiego [2009: 158] obcość może być rozumiana na różne sposoby. W jego ujęciu „obcym” może być ktoś, kto w danej grupie kulturowej jest nowy. Uzupełnieniem mogą być słowa Ewy Zamojskiej [2013: 192]: „Kiedy mówimy Obcy, dodajemy Innemu konkretności, wskazujemy na dystans – obiektywny – np. terytorialny, geograficzny lub symboliczny, ale także na subiektywne, emocjonalne poczucie oddalenia”.

W definicji Ewy Wysockiej [2007: 16] uchodźca jest jednostką przyjmowaną jako obca, więc stwarzającą zagrożenie, ale też czującą się obco, czyli mającą poczucie zagrożenia w sytuacji kulturowego niedopasowania społeczności, w którą wchodzi i z której już wyszedł. Nie dziwi więc fakt, że uchodźca jest klasyfikowany w kategorii inności i obcości.

Społeczeństwo stosuje różnorodne strategie radzenia sobie z obcością. Jedną ze strategii jest asymilacja, której założeniem jest włączenie obcości do życia społeczeństwa przyjmującego. W takim przypadku obcość przestaje być traktowana jako zagrożenie. Opozycją do asymilacji jest strategia, której podstawą mogą być: agresja, konfrontacja i separacja [Wysocka 2007: 41]. Członkowie społeczeństwa przyjmującego z obawy przed odmiennością są w stanie napiętnować „innych”, by poczuć się bezpiecznie. Można wyróżnić następujące strategie adaptacyjno-integracyjne w rozróżnieniu na aktywność, cel i sposób działania [Marczułajlis 2002: 218-226; Goffman 2005: 22-24]:

1. Strategia pasywna – zakłada zmianę systemu wartości prowadzącą do przyjęcia nowej kultury i włączenia się w społeczeństwo przyjmujące oraz przeobrażenie kodu kulturowego w zależności funkcjonalnej od warunków o charakterze zewnętrznym, czego skutkiem jest poczucie przynależności do nowej kultury i bycie jej pełnoprawnym członkiem.

2. Strategia aktywna – traktowana jako sposób przystosowania się jednostki do środowiska, polegający na strukturalizacji środowiska według cech jednostki. Obcy przekształca pierwotnie wykreowany schemat według działania zewnętrznych okoliczności.

3. Strategia autoteliczna – celem samym w sobie jest adaptacja, jej efektem jest integracja ze społecznością przyjmującą, zaś wartością stają się kontakty między jednostkami i akceptacja otoczenia.

4. Strategia unikania sprzeczności – pełni funkcję obrony tożsamości w sytuacji, gdy jednostka zna kody znaczeniowe obu kultur i w wybiórczy sposób stosuje je adekwatnie do sytuacji.

5. Strategia instrumentalno-zadaniowa – adaptacja ma służyć wypełnianiu nadrzędnego celu, którym może być np. uzyskanie statusu uchodźcy.

6. Strategia poszerzania kodu kulturowego, której założeniem jest subiektywne przypisywanie określonej kulturze rzeczy uznawanych subiektywnie za dobre i przenoszonych z innej kultury.

7. Strategia syntezy polegająca na dokonywaniu wyborów pozytywnych wartości pochodzących z obu kultur i walka z ich negatywnymi przejawami.

8. Strategia separacji – opiera się na odrzuceniu nowej, obcej kultury, co skutkuje alienacją jednostek i potwierdza słuszność ich naznaczenia w społeczności przyjmującej.

Jacek Kurzępa [2007: 64] wyraża refleksję, że wśród podstawowych komponentów ukierunkowujących człowieka na odmienności (kulturowe, etniczne, społeczne etc.) można wymienić te o charakterze emocjonalnym, behawioralnym i intelektualno-kognitywnym. Zauważalne jest także, że uczucia, jakie wzbudzają w społeczeństwie przyjmującym inne narody, można potraktować jako wskaźnik postaw emocjonalnych wobec przedstawicieli innym kultur. Na stosunek do innym narodów może wpływać również przeszłość historyczna i bieżące oceny o charakterze politycznym [Lalak 2007: 102].

3. Tożsamość i odmienność w ujęciu Paula Ricoeura

W wielokulturowej rzeczywistości pojawia się problem zestawiania tożsamości i odmienności. Już w XX w. Paul Ricoeur [1996: 131] zauważył brak połączenia między nimi. Odpowiedzią na ten niepokój były opublikowane przez

filozofa w eseju *Jaki ma być nowy etos Europy?* trzy modele pomagające w przełamaniu barier.

3.1. Model przekładu

Lingwistyczny pluralizm Europy sprawił, że pierwszym zaproponowanym przez Ricoeura modelem okazał się model przekładu jednego języka na drugi. Zamknięcie się każdej ze stron we własnej tradycji językowej może doprowadzić do niemożności wzajemnego porozumienia. Filozof konstatuje, że mowa zawsze istnieje w jakichś językach, jednakże języki nie stanowią systemów o charakterze zamkniętym oraz wykluczającym wzajemną łączność [Ricoeur 1996: 132].

Możliwość przekładu jest kwestią sporną, ponieważ z jednej strony możliwe jest przekazywanie pewnych znaczeń z jednego języka do drugiego, z drugiej zaś nawet gdy dojdzie do przetłumaczenia rozmowy bądź tekstu z jednego języka na drugi, może to spowodować ubytek znaczeniowy. Aby proces przekładu mógł dojść do skutku, tłumacze powinni posługiwać się dwoma językami, czyli być swoistymi pośrednikami w akcji komunikacji międzykulturowej. Istotne jest wyszukanie odpowiedników zasobów właściwych dla języka ostatecznego odbioru i języka oryginału.

Odpowiedzią na ten model może wydawać się nauka dwóch żywych języków, aby zapewnić odbiorcom każdego języka niedominującego w obszarze kontaktów możliwość zrozumienia wypowiedzi drugiej strony. Takie rozwiązanie nie jest pozbawione wad, osoba bowiem przebywająca na terenie własnego kraju chciałaby porozumiewać się za pomocą własnego języka narodowego, nie zaś dopasowywać się do języka imigrantów. Chęć poznania nowych kultur prowadzi jednak do poszukiwania znaczeń, które będą zrozumiane zarówno przez odbiorcę, jak i nadawcę. Podsumowanie stanowią słowa Ricoeura: „Można mówić o etosie przekładu, którego celem byłoby powtórzenie na płaszczyźnie kulturowej i duchowej wspomnianego gestu językowej gościnności” [Ricoeur 1996: 133].

3.2. Model wymiany wspomnień

Pierwszy model opierał się na założeniach językowych, drugi natomiast dotyczy tłumaczenia obcej kultury w kategoriach należących do swojej własnej. W środowisku kulturowym, w którym panują diametralnie różne kategorie duchowe i etyczne, różnica w sferze pamięci dotyczącej zwyczajów, norm, wierzeń czy przekonań jest szczególnie widoczna. Jednym z założeń modelu wymiany wspomnień jest przyjęcie z wyobraźnią i empatią historii uczestnika innej kultury dotyczącej jego opowieści o życiu [Ricoeur 1996: 133].

Zrozumienie dla przeżyć drugiej strony pozwala na poznawanie przeszłości jednostki i członków jej grupy kulturowej, o czym świadczą słowa Ricoeura: „Przekaz jest żywy tylko wtedy, gdy tradycja pozostaje w partnerskim związku, który tworzy wraz z nowatorstwem. Tradycja stoi po stronie długu wobec przeszłości i przypomina, że nikt niczego nie zaczyna od zera, ale pozostaje żywa tylko wówczas, gdy wciąż jest poddawana nieprzerwanemu procesowi reinterpretacji” [Ricoeur 1996: 136].

Wymiana opowieści i wspomnień pozwala na krytyczne spojrzenie na to, co było, a wymiana doświadczeń (niekiedy wspólnych dla obu kultur) pozwala wykryć wspólną prognozę przyszłości. W praktyce okazuje się, że nie zawsze jest to możliwe do zrealizowania, ponieważ jednostki zamykają się na inne kultury w obawie przed odmiennością.

3.3. Model przebaczenia

W ujęciu Ricoeura [1996: 137] przebaczenie stanowi wyjątkową formę ponownego spojrzenia na przeszłość oraz jest rozrachunkiem z niespełnionymi obietnicami przeszłości. Niniejszy model ukierunkowany jest bardziej w stronę uchodźców niż imigrantów zarobkowych, ponieważ ma to związek z terrorem historii oraz cierpieniem jednostek. Jedynie uświadomienie sobie cierpienia innych może pomóc w zrozumieniu pobudek jednostek odmiennej grupy kulturowej [Ricoeur 1996: 138].

Pierwszym obszarem, w którym model przebaczenia może być wystawiony na próbę jest sfera kontaktów wyznaniowych. To na tym polu w XXI w. pojawiło się najwięcej nieporozumień. Współistnienie wielu religii nie powinno być aspektem wywołującym negatywne emocje. W tym przypadku główną rolę powinny odgrywać podstawowe wartości etyczne, tj. moralność, sprawiedliwość i równość bez względu na przynależność kulturową.

Coraz częściej można zauważyć, że pojednanie jest jednym z elementów polityki. Przykładem może być wizyta Willy’ego Brandta w Warszawie oraz orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 r., będące aktem pojednania polsko-niemieckiego. Nie można jednak mylić przebaczenia z zapomnieniem – wręcz przeciwnie, trzeba dbać o to, by pamięć o wydarzeniach trwała, a przyszłe pokolenia żyły ze świadomością przeszłości. Europejczycy, którzy wyszli z cienia cierpienia, bardzo często zapominają podczas podejmowania imigrantów o tym, jak czują się jednostki w obliczu niebezpieczeństw. Choć II Wojna Światowa odcisnęła piętno w pamięci Polaków, w obliczu obcości i inności bardzo często zapominają o wspólnocie doświadczeń, a obawy biorą górę nad pomocniczością i empatią.

4. Komunikacja międzykulturowa

Proces komunikowania międzykulturowego wyróżnia się niezwykle złożonością, nie dziwi więc fakt, że badacze definiują go w bardzo różnorodny sposób. Maria Paula Malinowski-Rubio [2013: 31] zauważa, że do komunikacji międzykulturowej dochodzi wówczas, gdy dochodzi do spotkania pomiędzy członkami grup identyfikowanych z odmiennymi kulturami. W komunikacji międzykulturowej każdy z uczestników posiada kompetencję kulturową, pozwalającą na rozumienie przekazów ukierunkowanych na własną kulturę.

Jednym z elementów kultury jest język, będący głównym narzędziem komunikacji międzyludzkiej i pozwalający na kategoryzację świata przez jednostkę. Język warunkuje również uporządkowanie doświadczeń i spostrzeżeń. Aby komunikację można było nazwać skuteczną, uczestnicy procesu komunikacyjnego powinni mieć takie same kompetencje komunikacyjne, językowe i kulturowe [Malinowski-Rubio 2013: 34]. W przypadku komunikacji międzykulturowej idea ta wydaje się niemożliwa do realizacji.

Obraz rzeczywistości kreowany przez jedną kulturę nie musi się pokrywać z tym, który tworzą odmienne kultury, kultura bowiem nie jest wartością statyczną i ulega ciągłym przeobrażeniom, czego skutkiem może być redefinicja pewnych słów i wyrażań. W komunikacji międzykulturowej przekaz pochodzący od nadawcy, będącego przedstawicielem jednej kultury, jest przyjmowany przez odbiorcę używającego innego języka. Odbiorca poddaje komunikat interpretacji z poziomu swojej kultury, różniące się od kultury rozmówcy.

Oprócz kontekstu językowego niezwykle istotny jest również kontekst pozajęzykowy. Zbigniew Nęcki [2000: 92, 96] wymienia cztery rodzaje kontekstów, do których zalicza:

1. Kontekst semantyczny, odnoszący się do wypowiedzi poprzedzających akt komunikacji i wpływający na jego aspekt interpretacyjny.

2. Kontekst interpersonalny, w którym ważne są osoby i pełnione przez nie funkcje, a także miejsce rozmowy, dominująca aktywność i atmosfera towarzysząca wymianie zdań.

3. Kontekst instrumentalny aktów komunikacyjnych, czyli typ aktywności pozasłownej, będącej podstawą kontaktu i mającej znaczenie dla interpretacji aktów komunikacyjnych.

4. Kontekst kulturalny, kładący nacisk na różnice pomiędzy odmiennymi kulturami wpływające na proces komunikacyjny.

Marian Golka [2008: 76] wyraża pogląd, że komunikacja międzykulturowa nie jest ukierunkowana na partnerstwo, ponieważ jedna ze stron musi podporządkować się drugiej. Takie działania mogą prowadzić do poczucia frustracji

oraz niesprawiedliwości społecznej u jednostek. Członkowie grupy dominującej mogą wywoływać u grupy podporządkowującej się niechęć i wzmacniać niepokój prowadzący do konfliktów.

5. Bariery w komunikacji międzykulturowej

Współczesne społeczeństwa charakteryzują się dużym zróżnicowaniem kulturowym. Bogactwo różnorodności oprócz pozytywnych aspektów, jakimi są m.in. czerpanie inspiracji czy wymiana doświadczeń, powoduje również wiele komplikacji. Różnorodność potrzeb, problemy z porozumiewaniem, obawa przed odmienną kulturą to czynniki wpływające na powstawanie tendencji etnocentrycznych i europocentrycznych, stwarzających zagrożenie dla funkcjonowania społeczeństwa wielokulturowego oraz procesu komunikowania się w jego obrębie.

5.1. Tendencje etnocentryczne

Brak zrozumienia dla wartości wyznawanych przez uczestników innych kultur oraz podejmowanych przez nich działań to jedna z barier pojawiających się w procesie komunikacji międzykulturowej. Coraz częściej imigranci napotykać na przejawy etnocentryzmu. Anna Mrozek-Dumanowska [2005: 79] rozpatruje etnocentryzm jako skłonność do percepcji i oceny odmiennej kultury przez pryzmat własnej kultury. Taki punkt widzenia sprawia, że jednostki uznają za akceptowalne jedynie wartości i zachowania w obrębie własnej grupy. Inność spotyka się z wrogością. Hierarchie wartości uznawane przez grupy zewnętrzne w ujęciu etnocentrycznym są przejawem niemoralności, niewiedzy i zacofania.

Niekiedy natłok negatywnych emocji skierowany ku jednostkom bądź grupom uznanym za obce/inne objawia się wrogością, pogardą lub przeciwnie – ignorancją, w wyniku czego następuje wyolbrzymienie różnic międzykulturowych oraz utrudnienie komunikacji. Próby zdominowania jednej kultury przez drugą wywołują negatywne konsekwencje o charakterze społecznym i psychologicznym.

Silne przekonanie o wyjątkowości własnej grupy oraz jej wyższości kulturowej względem innych grup sprowadza się niekiedy do aktów poniżania członków innych grup [Mrozek-Dumanowska 2005: 80]. Tadeusz Paleczny [2007: 138] wspomina, że jest to typ postaw uwidaczniający się w obliczu interakcji międzygrupowej o zabarwieniu rasowym. Może on przyjąć formę rasistowskiej dychnomii oraz segregacji biologicznej, np. ze względu na kolor skóry.

Zauważalna jest także skłonność do stosowania innych kodeksów etycznych wobec grup zewnętrznych. Cechą charakterystyczną etnocentryzmu jest również silne poczucie tożsamości kulturowej i identyfikacji z grupą. Niekiedy poczucie wyższości jest tak silne, że prowadzi do ekskluzywizmu [Paleczny 2007: 139]. Zamykanie się na inne kultury prowadzi do pauperyzmu kulturowego, stanowiącego przeszkodę w dążeniu do rozwoju społeczno-kulturowego.

5.2. Tendencje europocentryczne

Tendencje europocentryczne nie pojawiły się po raz pierwszy w XXI w. Anna Mrozek-Dumanowska [2005: 81] podkreśla, że nurt europocentryczny był widoczny już po religijnym zjednoczeniu Europy w okresie wojen krzyżowych, jednakże to odkrycia geograficzne i podboje kolonialne sprawiły, że stał się coraz silniej akcentowany. Osiągnięcia cywilizacyjne dodały Europejczykom pewności siebie, która w niedługim czasie zamieniła się w chęć zawładnięcia światem.

Ryszard Kapuściński wyraża konstatację: „My, Europejczycy, pamiętamy tylko o sobie, a przecież stanowimy zaledwie niewielką część świata. Jeżeli mówimy o kulturze, o literaturze, myślimy o Europie, ewentualnie o Stanach Zjednoczonych czy Kanadzie. Świat jest bez porównania większy” [Bereś 2002: 135]. Wartości europejskie nie powinny stanowić jedynych słusznych wzorców dla wszystkich kultur, a raczej być źródłem inspiracji dla nich.

Przekonanie o wyższości Europejczyków może, tak jak w przypadku etnocentryzmu, budzić w członkach innych kultur frustrację. Tendencje europocentryczne wynikają także ze stereotypowego myślenia, w którym np. Afryka może być postrzegana jako kontynent zacofania kulturowo-cywilizacyjnego. Niekiedy wiąże się to również z postawami naznaczonymi rasizmem.

6. Stereotypy etniczne i uprzedzenia religijne

Kontakty międzykulturowe sprzyjają powstawaniu stereotypów i uprzedzeń. Imigranci mają wyobrażenia o społeczeństwie przyjmującym przeniesione z kraju macierzystego. Społeczność kraju przyjmującego natomiast bardzo często ma ukształtowane zdanie dotyczące grup imigracyjnych oraz krajów, z których imigranci pochodzą [Bohdanowicz 2007: 158]. Niekiedy sposób postrzegania uchodźców jest kształtowany przez pryzmat informacji dotyczących konkretnej jednostki, wówczas następuje generalizacja. Istnieją wyjątkowo trwałe stereotypy o wyraźnym składniku oceniającym. Połączenie lokalizacji ze stereotypizacją prowadzi do gene-

ralizacji obrazów etnicznych, a tym samym kreowania stereotypów o zabarwieniu pozytywnym bądź negatywnym w zależności od oceny całego obszaru [Nowicka 2011: 14].

W wieku XXI zauważalny jest wzrost niechęci w stosunku do imigrantów muzułmańskich. Islam jest religią wyzwalającą w Europejczykach skrajne emocje. Obawy budzą szczególnie kwestie obyczajowe wyrażające się w ustalaniu hierarchii płci i relacji w rodzinie [Bohdanowicz 2007: 158]. Społeczeństwo przyjmujące czuje również narastający niepokój związany z coraz częstszymi atakami terrorystycznymi. Negatywne działania fundamentalistów utrwalają wśród Europejczyków stereotyp muzułmanina kojarzącego się z zagrożeniem życia. Napływającą do Europy społeczność muzułmańską Jadwiga Bohdanowicz [2007: 160] dzieli na dwie grupy. Do pierwszej można zaliczyć tych, którzy chcą się zintegrować z nowym środowiskiem, natomiast drudzy działania integracyjne odczytują jako zdradę i wyparcie się własnej tożsamości, dlatego też nierzadko izolują się od środowiska przyjmującego bądź wykazują zachowania agresywne. Postawa niechęci do integracji to czynnik sprzyjający działaniu fundamentalistów muzułmańskich, dążących do tego, by zasady ich religii wprowadzono do życia społecznego i politycznego państw europejskich.

Pierwsza generacja imigrantów muzułmańskich wyrażała silny związek z krajem pochodzenia i jego kulturą. Dzieci urodzone w kraju imigracji żyją w pewnego rodzaju zawieszaniu. Muszą żyć w kraju, w którym są uważane za inne i obce, ale tak naprawdę nigdy nie poznały kraju pochodzenia swoich rodziców, więc to on jest dla nich tym obcym i nieznanym.

Stereotypy narodowościowe i etniczne są związane z uwarunkowaniami historycznymi. Naród, który niegdyś doświadczył zła ze strony innego narodu, nigdy do końca nie wyzbędzie się uprzedzeń, choć obecne działania wielokrotnie ukazały, że uprzedzenia straciły na aktualności. Niezwykle ważne w postrzeganiu innej kultury jest również sfera uwarunkowań politycznych. Społeczeństwa demokratyczne mają odmienne doświadczenia od imigrantów pochodzących z krajów dotkniętych konfliktem.

7. Rola mediów w kreowaniu obrazu imigranta

Wielu badaczy wyraża przekonanie o fundamentalnej roli mass mediów w procesie komunikacji międzykulturowej. Charles Husband [2000: 200-207] podkreśla, że media mogą być pośrednikiem w komunikacji pomiędzy mniejszościami o charakterze narodowym, językowym, etnicznym i wyznaniowym a danym społeczeństwem. Niezwykle ważne jest uwzględnienie w akcie komunikacji „prawa do bycia

zrozumianym”, co oznacza obowiązek i potrzebę poszukiwania zrozumienia innych. Takie działanie jest możliwe w obliczu wymiany informacji i doświadczeń pomiędzy większością społeczeństwa a jego mniejszościami oraz sprzyja wzajemnemu poznaniu. W obliczu wielokulturowości Bruno de Witte¹ proponuje dwie wizje różnorodności [Klimkiewicz 2007: 67-68]:

1. Różnorodność jako odmienność, co w sferze mediów oznacza, że wydarzenia związane z mniejszością są przedstawiane w mediach poza głównym dyskursem społecznym i politycznym, a tym samym przewiduje się istnienie oddzielnych systemów medialnych dla większości i mniejszości.

2. Różnorodność jako pluralizm, czyli poparcie interakcji między kulturami i wyrównanie szans mniejszości w dostępie do mediów.

Misja mediów stanowiących czwartą władzę ulega dezaktualizacji. Coraz częściej media kładą nacisk na wolność słowa, zapominając o sprawiedliwości, poszanowaniu i empatii. Niekiedy ukazują tak okrojony obraz rzeczywistości, że odbiorcy mają problem z interpretacją przekazu. Media powinny promować wartości, tj. równość, tolerancję, solidarność, ponieważ kształtują opinię publiczną. Analiza zadań składających się na misję nadawców publicznych w krajach Unii Europejskiej pozwoliła na wyodrębnienie grup znaczeniowych, które powinny być priorytetem środków masowego przekazu [Ociepka 2003: 71-72]:

1. Demokracja.
2. Niezależność.
3. Różnorodność.
4. Jakość.
5. Innowacyjność.
6. Informacja.
7. Kultura.
8. Zadania regionalne i międzynarodowe.
9. Edukacja.
10. Dzieci i młodzież.
11. Most cyfrowy.

Stereotypy i uprzedzenia upowszechniane przez media utwierdzają w przekonaniu społeczeństwo przyjmujące, że takie działania nie są czymś złym. Ukazywanie rzetelnego obrazu rzeczywistości pozwoli odbiorcom na wykrystalizowanie zgodnego z rzeczywistością, pozbawionego nacechowanych emocjonalnie komentarzy obrazu uchodźców. Na zafałszowanie obrazu oddziałują również wpływy polityczne. Zaobserwować można w mediach podział na te, które utrwalają stereotypy, oraz te, które dążą do integracji europejskiej.

¹ Referat pt. *The Value of Cultural Diversity* został wygłoszony na konferencji *Values in the Constitution of Europe* we Florencji w 2003 r.

8. Zakończenie

Nasilające się procesy migracyjne sprawiły, że cechą charakterystyczną XXI w. jest wielokulturowość. Kwestia wielokulturowości spotyka się z różnorodnymi dylematami o podłożu społecznym, ekonomicznym i politycznym. Różnorodność żyjących obok siebie kultur sprzyja powstawaniu barier komunikacyjnych.

Uchodźcy postrzegani są jako osoby inne oraz obce, co wiąże się z dystansem kulturowym i powoduje poczucie zagrożenia. Aktualnie taki trend można zaobserwować w Polsce. Polskie społeczeństwo pomimo dramatycznych przeżyć z przeszłości nie potrafi zaakceptować inności. Szczególną niechęcią darzeni są imigranci muzułmańscy. Panuje przekonanie o tym, że islam zagraża bezpieczeństwu narodowemu. Stereotypy są utwierdzane przez liczne przejawy agresji związanej z niechęcią lub niemożnością adaptacji do nowego środowiska. Negatywne zachowania jednostek społeczeństwo przyjmujące zaczyna odnosić do wizerunku całej grupy.

Wizerunek imigrantów kreowany przez media może przyczyniać się do utrwalania uprzedzeń. Szczególny wpływ na to zjawisko może mieć ukazywanie zafałszowanego obrazu uchodźców. Błędem jest również ukazywanie relacji jednostronnej, nacechowanej subiektywizmem. Bariery w komunikacji międzykulturowej są również tendencje o charakterze europocentrycznym i etnocentrycznym. Przekonanie o wyższości jednej z kultur prowadzi do frustracji odmiennych kultur, ponieważ sugeruje, że to co jest inne, jest czymś gorszym. Polityka europejska ukierunkowana jest na integrację, lecz złożoność wielokulturowości oraz mnogość dylematów z nią związanych stawiają jej realizację pod znakiem zapytania.

Literatura

- Bereś S., 2002, *Historia literatury polskiej w rozmowach: XX-XXI wiek*, Warszawa: W.A.B.
- Bohdanowicz J., 2007, Ewolucja migracji społeczności muzułmańskiej i jej konsekwencje, w: E. Polak, J. Leska-Ślęzak (red.), *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 152-161.
- Golka M., 2008, *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Goffman E., 2005, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir (tłum.), Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Husband Ch., 2000, Media and the Public Sphere in Multi-ethnic Societies, w: S. Cottle (red.), *Ethnic Minorities and the Media. Changing Cultural Boundaries*, Buckingham – Philadelphia: Open University Press, 200-207.
- Klimkiewicz B., 2007, Akomodacja różnorodności kulturowej w sferze mediów: europejskie modele dostępu mniejszości narodowych do mediów, w: M. Ratajczak (red.), *Multikulturalizm w sferze mediów*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 65-96.

- Kurzępa J., 2007, Lęk przed obcością – strategia „michy” albo „pałki”, w: D. Lalak (red.), *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 64-88.
- Lalak D., 2007, „Swoi” i „obcy” w perspektywie antropologiczno-społecznej, w: D. Lalak (red.), *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 89-121.
- Łotocki Ł., 2009, *Obcość etniczna w perspektywie socjologiczno-politycznej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Malinowski-Rubio M.P., 2013, *Imigranci a komunikacja międzykulturowa w sferze usług publicznych w Polsce*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Marczułajlis A., 2002, Dzieci z małżeństw polsko-arabskich w poszukiwaniu własnej tożsamości, w M. Ząbek (red.), *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Trio, 218-226.
- Mrozek-Dumanowska A., 2005, Globalizacja i regionalizacja: dwa oblicza komunikacji międzykulturowej, w: A. Mrozek-Dumanowska, J. Zdanowski (red.), *Islam a globalizacja*, Warszawa: Wydawnictwo Askon, 68-102.
- Nęcki T., 2000, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków: Oficyna Wydawnicza.
- Nowicka E., 2011, Wprowadzenie. Problemy do badania i problemy badane, czyli o cudzoziemcach w Polsce raz jeszcze, w: E. Nowicka (red.), *Blaski i cienie imigracji. Problemy cudzoziemców w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 7-22.
- Ociepka B., 2003, *Dla kogo telewizja? Model publiczny w postkomunistycznej Europie*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Paleczny T., 2007, *Interpersonalne stosunki międzynarodowe*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Piwnicki G., 2007, Czynniki determinujące światową migrację w dobie zachodzących przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku, w: E. Polak, J. Leska-Ślęzak (red.), *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 109-124.
- Ricoeur P., 1996, Jaki ma być nowy etos Europy?, w: A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka (red.), *Komunikacja międzykulturowa – zderzenia i spotkania*, Warszawa: Instytut Kultury, 131-142.
- Witte B. de, 2003, *The Value of Cultural Diversity*, referat wygłoszony na konferencji Values in the Constitution of Europe we Florencji w 2003 r.
- Wysocka E., 2007, „My” i „oni” – dlaczego tak trudno być razem? Odpowiedź pedagoga, psychologa i socjologa, w: D. Lalak (red.), *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 13-63.
- Zamojska E., 2013, Inny jako Obcy. Imigranci w polskim dyskursie publicznym i edukacyjnym, *Studia Edukacyjne*, nr 28: 191-208.

Europe Facing Challenges: the Multiculturalism Dilemma

Summary. Immigration is a process involving interactions and clashes between cultures, whereby cultural differences, some of them truly dramatic, come into play. The paper revolves around distinctiveness and foreignness in the perception of immigrants and touches upon the dilemmas surrounding the co-existence of multiple cultures. The most immediate barriers arise at the level of intercultural

communication: Eurocentrism and ethnocentrism are key factors preventing the assimilation and adaptation of people flocking to countries perceived as safe. In addition, the acculturation process is impeded by emerging ethnic stereotypes. Islam, for example, is regarded by many as likely to generate conflicts, while others tend to see it as a cornerstone of multiculturalism. Mass media, being a major influence on the general public, represent another significant factor in shaping the image of immigrants.

Keywords: immigration, multiculturalism, intercultural communication, integration, ethnocentrism, Eurocentrism